

ДІАЛОГІЗМ І ДІАЛОГ СВІДОМОСТІ

В. Г. Пасинок, *д-р пед. наук, професор*

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

Майдан Свободи, 4, Харків, 61022, Україна

E-mail: fl@karazin.ua

Тема статті ґрунтується на авторському бажанні проникнути у сферу діалогічної взаємодії комунікантів, що пов'язана з діалогізмом як мовним та культурним феноменом. Увага приділяється функціонуванню когнітивних факторів у дискурсі, ролі мовної особистості в діалогічному просторі.

Ключові слова: *діалогізм, діалогічна взаємодія, діалог свідомостей, дискурсивна теорія діалогу, модель діалогу, принцип діалогічності.*

У центрі гуманітарних досліджень сьогодення перебуває загальна антропоцентрична спрямованість, інтеграція досягнень лінгвістики, риторики, психології та соціології на шляху створення загальної теорії комунікації. Змінюється і сам підхід до мови: останні десятиріччя відмічені у лінгвістиці зростанням дослідницького інтересу до проблем аналізу мови як дискурсу, тобто мови в соціокультурному контексті. Мова постає насамперед як процес, *взаємодія*, актуалізація системи у конкретному соціокультурному контексті, як *діалог*. Діалог як природня форма спілкування знаходиться у точці перетину дослідницьких інтересів представників багатьох громадських наук, які вивчають різноманітні аспекти людської діяльності, так чи інакше пов'язаних із реальною комунікацією.

Актуальність цього дослідження зумовлена низкою факторів: зростанням уваги до діалогізму як мовного та культурного феномену у наукових дослідженнях останніх десятиліть; підвищеною увагою до функціонування когнітивних факторів у дискурсі, роллю мовної особистості в діалогічному просторі.

Об'єктом статті є аспекти дослідження діалогічної взаємодії комунікантів, в якій систематизуються уявлення про феномен діалогізму.

Діалогізм у наукових дослідженнях розглядається як мовний та культурний феномен, тому що саме через діалог здійснюється зв'язок людини з оточуючим світом, створюється основа для взаєморозуміння між окремими людьми та людськими співтовариствами. Діалогічна взаємодія в комунікативному плані визначається і як сукупність логічно та змістовно зв'язаних висловлень комунікантів, і як процес обміну думками, почуттями, відношеннями між партнерами по спільній для них проблемі.

Звернення до теми людського фактору в мові свідчить про найважливіше **методологічне** зрушення, що намітилося в сучасній лінгвістиці, – про зміну її базисної парадигми і переході від лінгвістики «іманентної» з її установкою розглядати мову «у самій собі і для себе» – до лінгвістики антропоцентричної, що припускає вивчення мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням, духовно-практичною діяльністю. Вихідна теза антропоцентричної лінгвістики складається у твердженні, що мова є конститутивною властивістю людини. У формулюванні Е. Бенвеніста ця теза звучить так: «Неможливо уявити людину без мови та винаходжуючу собі мову. У світі існує тільки людина з мовою, людина, що говорить з іншою людиною, і мова, таким чином, необхідно належить самому визначенню людини» [1, с. 293].

Усі ідеї, пов'язані зі спілкуванням, і цілий ряд інших, що ґрунтуються на уявленні про людину, світ, пізнання, утворюють єдиний теоретичний контекст, у

© Пасинок В. Г., 2017

якому з'явилася *теорія діалогу*. Концепція діалогізму розроблена М. М. Бахтіним, це – методологія науково-гуманітарного знання, мислення та світогляду. Діалогічна концепція мови, викладена М. М. Бахтіним, досить показова як діалог-суперечка з монологічною концепцією мови Ф. де Сосюра. Ці дві моделі мови представляють мову антиномічно: з одного боку, як статичну структуру, як «набір інструментів», наявний у будь-якого мовця, яким він користується за визначеними правилами; і з іншого боку, – як динамічний, інтерсуб'єктивний процес, у якому відбувається становлення і мови, і самих мовців. У теорії діалогу М. М. Бахтіна творчо перероблені всі ідеї, пов'язані за участю мови в спілкуванні, пізнанні світу і становленні свідомості, тобто особистості. Вчений уперше показав єдність комунікації та когніції на прикладі словесної творчості [2]. Заслугою Бахтіна є і те, що він розглянув *діалог у широкому соціокультурному контексті*. Діалог стає моделлю мови, думки, свідомості, особистості, суспільства, культури, історії [3].

Таке розуміння діалогу могутнім імпульсом з'явилося у розвитку гуманітарної думки на шляху інтеграції: науковою реальністю стало розуміння особистості як «діалогічного Я», у лінгвістиці з'явилася діалогічна семантика, у соціології вивчається діалогічна структура суспільства, існує діалогічна естетика, педагогіка, антропологія і т. ін. Діалог стає ведучим методом і методологією гуманітарних наук [4; 5; 6; 7; 8].

Мова – самий істотний показник загальності діалогізму: вона і засіб спілкування, і можливість пізнання, і спосіб самовираження. У мові – суть буття, джерело духовної енергії людини. На думку М. М. Бахтіна, «діалог – внутрішня рухлива сила буття розумної людини. Бути – означає спілкуватися діалогічно... Усе – засіб, діалог – ціль. Уся культура – освоєна та така, що лише освоюється, вона є діалогічною як результат осмислених діалогів адресантів із адресатами, авторів з читачами, сучасників з попередниками і, нарешті, «діалогів» суб'єкту зі світом – остільки, оскільки осмислення світу досягає ясності та закріплюється в духовній культурі суспільства, отримавши знакове вираження» [9, с. 24-25]. «Саме буття людини (і зовнішнє, і внутрішнє) є найглибше спілкування... Бути – значить бути для іншого і через нього – для себе. У людини немає суверенної території, вона вся і завжди на кордоні, дивлячись усередину себе, вона дивиться в очі іншої або очима іншої» [там само, с. 29]. Теорія діалогу, запропонована М. М. Бахтіним як оригінальна філософія мови, вводить принцип відношень, діалогу в аналіз тексту, мови, пізнання.

Узагалі, фактором переходу до інтеракціональної моделі спілкування виявилася філософія мови, що склалася на початку ХХ століття. Вона виникла в руслі феноменології, що розробила такі поняття, як інтенціональність, життєвий світ, інтерсуб'єктивність, що інтегровані в лінгвістиці та в інших гуманітарних науках. У феноменологічних термінах спілкування аналізується як переживання Я та Іншого в діалозі. Проблеми комунікації виникають у силу розбіжностей між *суб'єктивними свідомостями*. Загальне співіснування з іншим загальним, тобто розділеному світі, складає основу для спілкування й одночасно для конституювання цього світу в досвіді по-різному. Невизнання розходжень, невідкритість Іншому створюють бар'єри в спілкуванні і неможливість інтерпретативного самопізнання. Таким чином, сутність спілкування, діалогу зводиться до його конститутивної ролі в пізнанні і самопізнанні: у діалозі відбувається не обмін готовими, раніше сформованими внутрішніми змістами, а залучення в процес спільного творення нового загального змісту, що перетворює і учасників процесу, і їхній життєвий світ.

Для М. М. Бахтіна знаки не існують самостійно, поза спільною соціальною діяльністю людей. Вони з'являються тільки як частина цієї діяльності, у межах якої вони дійсно використовуються для заміщення чогось іншого, як посередники, як «medium». Дослідник рішуче відкидає розуміння мови як «абстрактної системи знаків» і розглядає референціальну сторону знаку в широкому контексті соціальної практики. «Абстрактний об'єктивізм» мовної системи Сосюра для Бахтіна – фікція, така ж, як і індивідуальний мовленнєвий акт. Індивідуальне висловлення, «parole», не

є індивідуальним фактом, що не допускає соціологічного аналізу в силу своєї індивідуальності, тому що загальні риси всіх індивідуальних мовленнєвих актів породжують соціальні результати. Реальністю мови є мовленнєва – мовленнєвий ланцюг висловлень, у якій кожна ланка, тобто висловлення, соціальним. Буття, відбите в знаку, не просто відбито, воно переломлено в ньому схрещенням різнонаправлених соціальних інтересів у межах одного знакового колективу [10, 27-28]. Тобто, для Бахтіна значення виникає тільки в місці контакту знаку з реальністю, соціальним контекстом. Значення цілком визначається контекстом. Значення діалогічно за природою: «воно належить слову, що знаходиться між мовцями, воно здійснюється тільки в процесі відповідного, активного розуміння» [там само, с. 14]. Слова відіграють важливу роль у живому процесі соціальної взаємодії, де значення завжди супроводжується оцінкою. «Значення, як затверджує М. М. Бахтін, по суті, ні з чого не виходить, а лише має потенцію в конкретній темі» [там само, с. 112].

М. М. Бахтін зв'язує концептуалізацію спілкування в термінах діалогічних відносин з розвитком особистісного початку в історії, літературі та мові: «Відкриття людини-особистості і її свідомості... не могло б учинитися без відкриття нових моментів у слові, у засобах мовного вираження людини. Розкрився глибинний діалогізм слова» [9, с. 306]. Виражаючи себе в діалозі, людина організує і все своє життя як діалог: «Єдиною адекватною формою словесного вираження справжнього людського життя є незакінчений діалог. Життя по природі своїй діалогічно. Жити – значить брати участь у діалозі – питати, слухати, погоджуватися і т. ін. У цьому діалозі людина бере участь вся і усім життям: очима, губами, руками, душею, духом, усім тілом, учинками. Вона складає всю себе в слово, і це слово входить у діалогічну тканину людського життя, у світовий симпозіум» [там само, с. 315]. Дискурсивна теорія діалогу, викладена М.М. Бахтіним спокійним «голосом», діалогічним стилем, – сама «установлена на співрозмовника» і являє собою аналіз мови, літератури та культури в цілому як результат осмислення тривалого пошуку етичної культури, що була б сучасною, демократичною та естетично спрямованою. Методологічне значення діалогізму М. М. Бахтіна полягає у твердженні принципу відносини (діалогу) у дослідженні мовних проблем, що припускає перенесення у фокус аналізу явищ мовної взаємодії, нову методіку і нову основу аналізу (реальний потік висловлень), а також нову мовну стратегію (взаємодія «голосів»). У сучасній гуманітаристиці всі терміни і поняття, використовувані в роботах з діалогу, дискурсу і мови, так чи інакше ґрунтуються на дискурсивній теорії діалогу М. М. Бахтіна.

Спробуємо розкрити поняття діалогу і розглянути моделі діалогічної взаємодії. У вузькому сенсі як мовна форма спілкування, діалог визначається в «Словнику лінгвістичних термінів» О. С. Ахманової як «одна з форм мовлення, при якій кожне висловлення прямо адресується співрозмовникові і виявляється обмеженою безпосередньою тематикою розмови» [11, с. 132]. Ця дефініція підкреслює важливу сторону організації діалогу як форми мови: наявність адресата, загальна тематика висловлень, розмовність. Однак цим не вичерпується зміст терміну. Починаючи з 90-х років минулого століття, лінгвістичні словники, довідники та енциклопедії визначають діалог ширше, з урахуванням діалогічної теорії М. М. Бахтіна та його послідовників. У Лінгвістичному енциклопедичному словнику діалог, або діалогічне мовлення, подається як «форма (тип) мови, що складається з обміну висловленнями-репліками, на мовний склад яких впливає безпосереднє сприйняття, що активізує роль адресата в мовленнєвій діяльності адресанта. Для діалогічного мовлення типовим є змістовний (питання/відповідь, згода/заперечення) та конструктивний зв'язок реплік [12, с. 135]. Таке визначення включає не тільки наявність адресата й адресанта, формальну і змістовну єдність реплік, але й конститутивний момент – формування мовного складу висловлення адресанта під впливом адресата. Щоб зрозуміти, як далеко пішла наука з часу, коли було надано перше наведене визначення діалогу (1969 р.), порівняймо його з таким визначенням: «Діалог – це особлива форма спілкування з можливістю удосконалювання процесів спільного

пізнання, координації дій серед колективів і досягнення справжніх соціальних змін» [13, с. 20].

Усебічне вивчення діалогу як форми існування мови ведеться з 20-х років минулого сторіччя, коли в працях М. М. Бахтіна, В. В. Віноградова, В. Н. Волошинова, Є. Д. Поліванова, Л. В. Щерби і Л. П. Якубинського був закладений теоретичний фундамент для всіх подальших досліджень [14]. Основні постулати теорії діалогу зводяться до такого:

1. діалог – це форма існування мови, яка пов'язана з його соціальною природою і комунікативною функцією;
2. діалогічне спілкування – це сфера прояву мовленнєвої діяльності людини;
3. мовленнєве спілкування у формі діалогу – це конкретне втілення мови в його специфічних засобах, визначена мовна структура.

Виділені в такий спосіб три аспекти мови (соціальний, комунікативний, діалогічний), містять у собі значення двобічності зв'язків, характерних для спілкування; умовно його позначають як «взаємо» та «два», що підкреслює діалогічну сутність відповідних явищ [15, с. 48].

Теоретичну базу дослідження діалогу складають праці вчених, що аналізують вербальне спілкування з позицій комунікативної лінгвістики, аналізу дискурсу, прагмалінгвістики, психолінгвістики, теорії спілкування, логіко-семантичного аналізу мови, комп'ютерної лінгвістики, соціолінгвістики, конверсаційного аналізу (див. роботи Н. Д. Арутюнової, Д. Г. Богушевича, А. Вержбицької, Дж. Гамперца, Т. ван Дейка, А. А. Леонтьєва, Дж. Лича, О. В. Падучевої, Дж. Серля, І. П. Сусова та ін.). Велике поширення одержало розуміння діалогу як гри, його опис у когнітивному аспекті і з погляду реалізації визначеного плану, інтенцій або цілей.

Так, інтенціональні моделі діалогу представляють взаємодію як процес, орієнтований на реалізацію плану, інтенцій партнерів або досягнення мети [16], а інформаційні моделі дають уявлення про взаємодію як процесу обміну інформацією між учасниками діалогу. Ці два типи моделей діалогічної взаємодії реалізуються в мовленнєвій структурі діалогу, при аналізі якої в першій моделі потрібно ідентифікувати інтенціональний стан партнерів у термінах їхніх цілей, а в другій моделі обмежитися тільки інформацією (за принципом її релевантності).

Техніка діалогу – один із головних предметів вивчення в комунікативній лінгвістиці [17; 18; 19; 20; 21 та ін.] Не дивлячись на розвиток нових комунікаційних технологій, наше щоденне спілкування в більшій мірі складається з діалогічної взаємодії «віч-на-віч» – так званих розмов. Як цілком обґрунтовано відзначено, розмова – це «головне місце використання мови» [22, с. 21].

Діалогічні типи дискурсу знаходять як на текстуальному, так і на паратекстуальному (невербальному) рівнях цілу низку стратегій розмови (конверсаційних стратегій) [23; 24]. У цьому типі стратегій використовуються соціальні та комунікативні функції дискурсивних одиниць – мовленнєвих актів чи пропозицій [25, с. 208].

Активність учасників діалогу (залученість їх до процесу мовленнєвої взаємодії, готовність узяти діалогічну ініціативу) знаходиться у фокусі дослідження у [26]. Активність у діалозі, на думку авторів, є одним із показників мовної компетенції, при цьому не обговорюється, що пасивна участь може бути обумовлена тактичними задачами (емфатичне слухання, отримання інформації, небажання продовжувати спілкування тощо). Активність проявляється в тому, що партнер бере ініціативу, коли її пропонують. Це можна виявити за граматичними засобами зв'язності – «відсиланнями», засобами повторної номінації, еліпсису як підтипу «підстановки». Відмічено, що ступінь активності в діалозі корелює з типом граматичних показників зв'язності. Це має відношення до аналізу діалогічних тактик контролю за ініціативою. Так, використання еліпсису, який відноситься до попереднього висловлювання партнера (а не до власного), приводить до частоті зміні ролей, отже, еліipsis може бути засобом передачі ініціативи співрозмовнику. Активне

використання відсилань «до самого себе» ускладнює висловлювання, збільшує їх протяжність та, як наслідок, може бути маркерами деяких тактик контролю за розподілом ініціативи в діалозі [25, с. 208].

Х. Сакс, Е. Щеглофф та Г. Джефферсон розробили принципи системного аналізу діалогу з точки зору черговості учасників [19]. Вони вивчають розмовний діалог (conversation) у порівнянні з іншими мовленнєвими системами, заснованими на черговості ролей (дебатами, церемоніями, інтерв'ю та ін.). Легко помітити, що різні типи дискурсу характеризуються різним ступенем свободи в організації розмови, при цьому розмовний діалог можна вважати базовою моделлю системи, де черговість є фундаментальною властивістю. Усі інші являють собою різноманітні трансформації параметрів, які визначають *модель діалогу*.

Які ж основні характеристики діалогу з точки зору його організації? Автори виділяють такі риси, які присутні в усіх розмовних діалогах: 1) мовець та слухач міняються ролями – хоча б один раз; 2) лише один учасник говорить (у більшості випадків); 3) одночасна участь декількох осіб зустрічається доволі часто, але ці моменти не є довготривалими; 4) передача ініціативи зазвичай виконується без пауз та накладання висловлювань партнерів; 5) черговість у розмові не фіксується заздалегідь; 6) протяжність однієї «партії» варіюється; 7) заздалегідь не визначено, хто буде говорити, скільки разів, як довго та в якій послідовності; 8) перерозподіл ініціативи здійснюється за допомогою спеціальних технік; 9) існують спеціальні одиниці для організації черговості; 10) існує механізм виправлення помилок – наприклад, при одночасному включенні у діалог учасників [19, с. 701].

Таким чином, процес висловлювання, який перетворює мову у дискурс, має на увазі домінуючу роль суб'єкту не лише в прагматиці, а й у семантико-синтаксичних відношеннях. «Хто розмовляє?», «Чому?» та «Навіщо?» – ось головні питання, які ставить собі кожна людина [27, с. 415]. Тобто, принцип діалогічності враховує присутність Іншого – існує необхідність атрибутувати висловлювання якомусь суб'єкту. Ю. С. Степанов створює свого роду ідеального адресата (з посиланням на П. Серію), який визначається як такий, що приймає всі пресупозиції кожної фрази, що дозволяє дискурсу здійснитися; при цьому дискурс-монолог набуває форми псевдо-діалогу з ідеальним адресатом. У такому діалозі адресат повинен урахувати всі пресупозиції. Отже, в основі вчення про діалогізм – принцип діалогу, духовного контакту суб'єктів спілкування. Це – діалог свідомостей, форм продуціювання ментальної діяльності людини. Принцип діалогізму дає змогу розглядати текст як знаковий посередник комунікативної ситуації, яка є складною синергетичною системою [28, с. 123-125].

Таким чином, діалогізм можна визначити як центральну метафору дискурсивного мислення. У висловлюваннях М. М. Бахтіна «Буття – є спілкування» і «Бути значить спілкуватися» виражена сутність дискурсивної діяльності людини.

ДИАЛОГИЗМ И ДИАЛОГ СОЗНАНИЯ

В. Г. Пасынок, д-р пед. наук, професор

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,

Площадь Свободы, 4, г. Харьков, 61022, Украина

E-mail: fl@karazin.ua

Тема статьи основывается на авторском желании проникнуть в сферу диалогического взаимодействия коммуникантов, связанную с диалогизмом как языкового и культурного феномена. Внимание уделяется функционированию когнитивных факторов в дискурсе, роли языковой личности в диалогическом пространстве.

Ключевые слова: *диалог сознаний, диалогизм, дискурсивная теория диалога, диалогическое взаимодействие, модель диалога, принцип диалогичности.*

V. G. Pasynok, D.Sc. in Pedagogy, professor
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svobody Sq., Kharkov, 61022, Ukraine
E-mail: fl@karazin.ua

The theme of the article is based on the author's desire to penetrate into the sphere of dialogical interaction of communicators which is connected with dialogism as a language and cultural phenomenon. Attention is given to functioning of cognitive factors in discourse, role of the linguistic personality in dialogical space.

Key words: *dialogue of consciousness, dialogism, discursive theory of dialogue, dialogic interaction, dialogue model, principle of dialogism.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
2. Бахтин М. М. Собрание сочинений в 7 т. / М. М. Бахтин. – Т. 5. – М. : Русские словари. – 1997. – 500 с.
3. Холмогорцева І. С. Діалогічні відношення жанру британської фольклорної п'єси / Ірина Сергіївна Холмогорцева. – Дисертація кандидата філологічних наук : 10.02.04 – германські мови. – Харків, 2016. – 239 с.
4. Gergen K. T. The Social Constructionist Movement in Modern Psychology / K. T. Gergen // American Psychologist. – 1985. – № 40. – P. 47-58.
5. Macovski M. Dialogue and Critical Discourse: Language, Culture, Critical Theory / M. Macovski. – N.Y., Oxford : Oxford University Press, 1997. – 246 p.
6. Burbules N. Dialogue in Teaching. Theory and Practice / N. Burbules. – 1993, N.Y. : Teachers College Press. – 184 p.
7. Яскевич Я. С. Перспективы научного разума и методологический дискурс / Я. С. Яскевич. – Минск : РИВШ БГУ, 2000. – 113 с.
8. Самохіна В. О. Діалектико-діалогічна сутність феномена інтертекстуальності як поліфонії текстів / В. О. Самохіна // Вісник ХНУ. – 2015. – Вип. 81. – С. 21-28.
9. Бахтин М. М. План доработки книги «Проблемы поэтики Достоевского» / М. М. Бахтин. – М., 1976. – 350 с.
10. Бахтин М. М. Марксизм и философия языка. Основные проблемы социологического метода в науке о языке / М. М. Бахтин. – М. : Лабиринт, 1993. – 224 с.
11. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 487 с.
12. ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 524 с.
13. Isaacs W. The Process and Potential of Dialogue in Social Change / W. Isaacs // Educational Technology. – Jan.-Feb., 1996. – 120 p.
14. Валюсинская З. В. Вопросы изучения диалогов в работах советских лингвистов / З. В. Валюсинская // Синтаксис текста. – М. : Наука, 1979. – 312 с.
15. Кожина М. Н. О диалогичности письменной научной речи / М. Н. Кожина. – Пермь, 1986. – 315 с.
16. Donaldson T. Addressing User Misconceptions Within a Goal-Oriented, Turn-Taking Framework for Dialogue / T. Donaldson, R. Cohen // AAAI 1996 Workshop Detecting, Repairing and Preventing Human-Machine Miscommunication. – Portland, 1996. – P. 21-30.
17. Арутюнова Н. Д. Феномен второй реплики или о пользе слова / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. – Вып. 3. Противоречивость и аномальность текста. – М., 1990. – С. 175-189.
18. Борисова И. Н. Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге / И. Н. Борисова; ред. Т. Матвеева // Русская разговорная речь как явление городской культуры. – Екатеринбург, 1996. – С. 21-48.
19. Sacks H. A simplest systematics for the organization of turn taking for conversation / H. Sacks, E. A. Schegloff, G. A. Jefferson // Language. – 1974. – V. 50. – P. 696-735.
20. Schenkein J. Studies in the organization of conversational interaction / J. Schenkein. – New York : Academic Press, 1978. – P. 155-172.
21. Weiser A. How to not answer a question: purposive devices in conversational strategy / A. Weiser // CLS. – 1975. – V. 11. – P. 649-660.
22. Clark H. H. Referring as a collaborative process/ H. H. Clark, D. Wilkes-Gibbs // Cognition. – 1986. – №22. – P. 1-39.
23. Демьянков В. З. Конвенции, правила и стратегии общения (интерпретирующий подход к аргументации) / В. З. Демьянков // Известия АН СССР. – Серия литература и язык. – 1982. – Т. 41, № 4. – С. 327-337.
24. Дейк ван Т. А., Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – Вып. 23. – С. 153-208.
25. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – 3-е изд., стереотип / О. С. Иссерс. – М. : УРСС, 2003. – 284 с.
26. Villaume W. Interaction involvement and discourse strategies: the patterned use of cohesive devices in conversation / W. Villaume, D. J. Cegala // Communication Monographs. – March 1988. - V. 55. – P. 22-40.
27. Касавин И. Т. Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка / И. Т. Касавин. – М. : «Канон» РООИ «Реабилитация», 2008. – 544 с.

28. Самохина В. А. Карнавальний діалог(изм) / В. А. Самохина // Шостий міжнародний науковий форум. Сучасна англістика. До 85-річчя кафедри англійської філології. Тези доповідей / за ред. В. О. Самохіної. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – С. 123-125.

REFERENCES

1. Benveniste, Émile. (1974). *Obshaya Lingvistika* [General linguistics]. Moscow, SU: Progress.
2. Bakhtin, M. M. (1997). *Sobriye sochinenii v 7 tomakh* [Collected Works in 7 Volumes]. (Vol. 5). Moscow, Russia: Russkiye slovari.
3. Kholmogortseva, I. S. (2016). *Dialohichni vidnoshennia zhanru britan'skoi fol'klornoï p'esy* [Dialogical relationship to the genre of the British folk play]. Unpublished Candidate's thesis. Kharkiv, Ukraine.
4. Gergen K. T. (1985). The Social Constructionist Movement in Modern Psychology. *American Psychologist*, 40, 47-58.
5. Macovski, M. (1997). *Dialogue and Critical Discourse: Language, Culture, Critical Theory*. N.Y., Oxford: Oxford University Press.
6. Burbules, N. (1993). *Dialogue in Teaching. Theory and Practice*. N.Y. : Teachers College Press..
7. Yaskevich, Ya. S. (2000). *Perspektivy nauchnogo razuma i metodologicheskii diskurs* [Perspectives of scientific reason and methodological discourse]. Minsk, Belarus: RIVSh BGU.
8. Samokhina, V. O. (2015). Dialektiki-dialohichna sutnist' fenomena intertekstualnosti yak polifonii tekstiv [Dialectical-dialogic essence of the phenomenon of intertextuality as polyphony of texts]. *Visnyk KHNU*, 81, 21-28.
9. Bakhtin, M. M. (1976). Plan dorabotki knigi " Problemy poetiki Dostoyevskogo" [A Plan for finalizing the book "Problems of Dostoevsky's poetics"]. Moscow, Russia.
10. Bakhtin, M. M. (1993). Marksizm I filisofiya yazyka. Osnovnyie problem sotsiologicheskogo metoda v nauke o yazyke [Marxism and the philosophy of language. The main problems of the sociological method in the science of language]. Moscow, Russia: Labirint.
11. Akhmanova, O. S. (1969). Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. Moscow, SU.: Sovetskaya entsiklopediya.
12. LES – Lingvisticheskii Entsiklopedicheskii Slovar [LES – Linguistic encyclopedia dictionary]. (1990). Moscow, SU: Sovetskaya entsiklopediya.
13. Isaacs, W. (1996)/ The Process and Potential of Dialogue in Social Change. *Educational Technology*, Jan.-Feb.
14. Valiusinskaya, Z. V. (1979). Voprosy izucheniya dialogov v rabotakh sovetskikh lingvistov [Questions of studying dialogues in the works of Soviet linguists]. In *Sintaksis teksta*. Moscow, SU: Nauka.
15. Kozhin M. N. (1986). *O dialogichnosti pismennoi nauchnoi rechi* [On the Dialogicality of Written Scientific Speech]. Perm', SU.
16. Donaldson, T. & Cohen, R. (1996). Addressing User Misconceptions within a Goal-oriented, Turn-taking Framework for Dialogue. *AAAI 1996 Workshop Detecting, Repairing and Preventing Human-Machine Miscommunication* (pp. 21-30). Portland.
17. Arutiunova, N. D. (1990). Fenomen vtoroi repliki ili o pol'ze slova [The second replica phenomenon or the benefits of the word]. *Logicheskii analiz yazyka. Protivorechivost i anomalnost teksta*, 3, 175-189.
18. Borisova, I. N. (1996). Diskursivnyie strategii v razgovornom dialoge [Discourse Strategies in Conversational Dialogue]. In T. V. Matveyeva (Ed.), *Russkaya razgovornaya rech kak yavleniye gorodskoi kul'tury* (pp. 21-48). Ekaterinburg, SU.
19. Sacks, H., Schegloff, E. A., & Jefferson, G. A (1974). A simplest systematics for the organization of turn taking for conversation. *Language*, 50, 696-735.
20. Schenkein, J. (1978). Studies in the organization of conversational interaction (pp. 155-172). New York: Academic Press.
21. Weiser, A. (1975). How to not answer a question: purposive devices in conversational strategy. *CLS*, 11, 649-660.
22. Clark, H. H. & Wilkes-Gibbs, D. (1986). Referring as a collaborative process. *Cognition*, 22, 1-39.
23. Dem'yankov, V. Z. (1982). Konventsii, pravila i strategii obshcheniya (interpretiruyushchii podkhod k argumentatsii) [Conventions, rules and communication strategies (interpretative approach to argumentation)]. *Izvestiya AN SSSR. Seriya literature I yazyk*. 41 (4), 327-337.
24. Deik van, T. A. & Kinch V.. (1988). Strategii ponimaniya sv'yaznogo teksta [Strategies for understanding a coherent text]. *Novo'e v zarubezhnoi literature*, 23, 153-208.
25. Issers, O. S. (2003). *Kommunikativnyie strategii I taktiki russkoi rechi* [Communicative strategies and tactics of Russian speech]. (3rd. Ed.). Moscow, URSS.
26. Villaume, W. & Cegala, D. J. (1988, March). Interaction involvement and discourse strategies: the patterned use of cohesive devices in conversation. *Communication Monographs*, 55, 22-40.
27. Kasavin, I. T. (2008). *Tekst. Diskurs. Kontekst. Vvedeniye v sotsialnyu epistemologiyu yazyka* [Text. Discourse. Context. Introduction to the social epistemology of language]. Moscow, Russia: «Kanon+» ROOI «Reabilitatsiya.
28. Samokhina, V. A. (2015). Karnaval'nyi dialog(izm) [Carnival dialogue]. In V. A. Samokhina (Ed.), *The 6th International Scientific Forum. Contemporary Englishism. To the 85th anniversary of the Department of English Philology. Abstracts of reports* (pp. 123-125). Kharkiv, Ukraine :Khnu named after V. N Karazin.

Надійшла до редакції 19 липня 2017 р.